

Марія Медведь
(Ужгород)

УДК 811.161.2'373.43 : 655.41

НЕОТЕРМІНОЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ ТА СУМІЖНИХ ІЗ НЕЮ ГАЛУЗЕЙ НАУКИ І ТЕХНІКИ

У статті з'ясовано поповнення нової української термінології видавничої справи та поліграфічного виробництва неологізмами з дотичних до неї галузей науки і техніки. Розвиток видавничо-поліграфічної галузі (удосконалення технології, техніки, матеріалів) викликає великі зміни у системі термінів, які називають ці поняття. Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується як процес технічного переоснащення видавництва і поліграфічних підприємств, бо зумовлений багатьма чинниками, передусім прогресом техніки та технологій, підвищеними вимогами до якості видавничої, друкованої та пакувальної продукції. Виявлення лінгвістичних форм відображення науково-технічного прогресу дає змогу встановити ступінь кореляції мовних і екстралінгвальних явищ у спеціальній мові видавців. Найактивнішим у цьому процесі є трансформація визначень термінів, пов'язаних зі зміною технологій та технічних засобів. Формування неологізмів сучасної української термінології поліграфічної та видавничої справи є відображенням позамовної дійсності, пов'язаної з сучасним етапом найбільш інтенсивного розвитку поліграфічного виробництва на базі наукових розробок, технічного забезпечення та комп'ютерних технологій. З аналізу термінів, запозичених із суміжних наук, видно активність процесу детермінологізації, що спричиняє активне поповнення видавничо-поліграфічної терміносистеми.

Ключові слова: видавничо-поліграфічна термінологія, неологізми, термін, терміносистема, лексикографія.

Постановка наукової проблеми полягає в актуальності теми дослідження, що визначається необхідністю впорядкування й систематизації нової видавничо-поліграфічної лексики, обсяг якої з кожним роком все збільшується. Швидкий темп накопичення нових термінів відбувається на тлі науково-технічного прогресу, у якому поліграфія та видавнича справа є одними з передових галузей. Стрімкий розвиток професійно-орієнтованої мови, поява великої кількості термінів, не зафіксованих словниками та тих, що з'явилися в них нещодавно, дає вагому підставу для продовження вивчення меж, систематизації й уніфікації термінів. Сьогодні виділяються нові, вузькоспеціальні галузі з управління процесами друкування й модифікації їх різновидів, ведуться розробки в галузі застосування лазерних і цифрових технологій. Такі і їм подібні напрями обслуговуються видавничою та поліграфічною термінологією, яка до сьогодні не стала предметом окремого наукового пошуку, тому виявлення шляхів та методів поповнення новотворами видавничо-поліграфічної термінології стало основою нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: упродовж 80-х рр. ХХ та початку ХХІ століття нові видавничо-поліграфічні терміни вперше з'явилися на сторінках наукових, навчальних та

періодичних видань. Про це свідчать напрацювання таких відомих українських фахівців з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи, як С.Гулько, О.Гавва, Ю.Жидецький, В.Запоточний, Є.Огар, В.Патрико, М.Тимошик, Б.Дурняк, О.Мельников, Л.Артюшин, В.Бабак, А.Гуржій, Г.Миронюк, Д.Василишин, С.Нечай, С.Ярема, М.Процик, В.Шевченко, В.Ткаченко та ін. Розвиток термінології видавничої галузі та поліграфічного виробництва згаданого періоду базується на неологічному підґрунті. Цей аспект термінотворення залишається малодослідженим.

Мета статті – вивчення інтенсивності взаємодії новотворів у терміносистемах видавничої справи та поліграфічної промисловості з новими науковими та технічними термінами, утвореними в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, та їх відображення у відповідних лексикографічних джерелах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характерний модернізацією технологічних процесів видавничо-поліграфічної справи та переоснащенням видавництв і поліграфічних підприємств, що викликана як прогресом техніки і технологій, так і величезною конкуренцією на ринку як періодичних, так і книжкових видань, підвищеними вимогами до якості видавничої, друкувальної та пакувальної продукції. Розвиток науки та техніки спричинив постійне вдосконалення поліграфічних технологій відповідно до вимог ринку. Удосконалення методів поліграфії залежить від таких галузей, як інформатика, обчислювальна комп'ютерна техніка, кібернетика, автоматика, а також фізика, хімія, машинобудування й ін. Сьогодні додрукарська підготовка видання практично повністю виконується за допомогою комп'ютера, тому розвиток видавничо-поліграфічної справи з використанням цифрових технологій для створення, виготовлення, монтажу більшості друкованих продуктів спричинив кардинальні зміни у технологіях друку, відповідно влиття комп'ютерної термінології.

Специфіка української видавничо-поліграфічної термінології (надалі УВПТ) полягає в її міждисциплінарній природі, що має вираження в тісних галузево-термінологічних зв'язках, що прискорюють уведення в терміносистему видавців великої кількості нової термінології. Поняття й терміни цих галузей отримали сталі позиції у видавничо-поліграфічній терміносистемі. Процес творення термінів у галузі поліграфічного виробництва і видавничої справи відзначається своїми притаманними, з одного боку, тільки їм властивостями, а з іншого, – їм не властиві особливості, характерні для низки інших технічних і гуманітарних терміносистем. Науково-технічна термінологія є досить значною за обсягом і такою частиною лексичного складу мови, яка надзвичайно швидко розвивається. Це пов'язано з особливою мовою науки у сучасному суспільстві. Нині, особливо у зв'язку з масовим виникненням нових термінів і цілих термінологічних систем, різні аспекти термінології займають усе більше місця у лінгвістичних дослідженнях.

Терміни різних галузей, на думку вчених, утворюють свої системи з внутрішньою впорядкованістю компонентів. Фаховій лексиці лінгвісти надають важливого значення, вивчаючи закономірності творення термінів. [2, с. 242].

В умовах сьогодення еволюція науки й техніки – взаємозумовлений процес, який розглядаємо виключно через призму органічного поєднання цих складників. Нині технічні відкриття неможливі без втілення в них досягнень певної наукової галузі: успішний розвиток техніки, її ефективне застосування у виробничих процесах значно залежать від точності наукового дослідження й обґрунтування основних аспектів їхньої можливої реалізації. Унаслідок обслуговування різних сфер техніки й інтенсифікації зв'язку з виробництвом наука, своєю чергою, вже не може існувати без них [4, с. 19].

УВПТ тісно пов'язана з галузевими термінологіями, дотичними до неї, які забезпечують цикл: видавнича підготовка – поліграфічне виробництво – друкувальна продукція. Неодмінною умовою успішного розвитку будь-якої термінології є активне використання теоретичних та експериментальних досягнень суміжних наук. Для видавничо-поліграфічної терміносистеми значне поповнення надходить із традиційно близьких до неї терміносистем: бібліотечно-бібліографічної, книготоргівельної, етикеткової і пакувальної справи, спільною ядровою термінологією для яких залишається об'єкт діяльності – видання.

За твердженням Г.І. Солоіденко, активізація інтеграції і взаємопроникнення термінів окремих галузей є надзвичайно плідним. Кожна галузь збагачується не лише інформацією про

факти, виявлені іншими галузями, сформованими ними концепціями, але й новими методами досліджень і, звичайно ж, термінологією [5, с. 147].

Мова, як відомо, постійно змінюється протягом свого існування. Але є періоди, для яких характерна особлива активність лінгвальних модифікацій, що виявляються в різних інноваційних процесах. Саме таким періодом розвитку сучасної української мови є кінець ХХ – початок ХХІ ст. Набуття Україною статусу незалежної держави, демократизація суспільства, нові економічні та політичні відносини, стрімкий науково-технічний прогрес спричинили нову вербальну інтерпретацію «картини світу» в українській мові [6, с. 69].

Наша наукова розробка базується на статистичному аналізі влиття нових галузевих термінів у видавничо-поліграфічну терміносистему. Найактивніше збагачення видавничо-поліграфічна терміносистема отримала з галузі інформатики (близько 60% від загальної кількості нової споріднено галузевої термінології). Підтвердженням цього факту слугують зміни у УВІПТ, спричинені інформатизацією, яка в друкарській галузі стосується всіх процесів готування видання: складання, редагування, виготовлення фотоформ, друкарських форм, після друкарських операцій. Розглядаючи інформатизацію як процес підвищення ролі інформації у суспільстві, в друкарстві, тісно пов'язаний із впровадженням нових технологічних інструментів (засобів введення, опрацювання, тиражування та поширення інформації). Інформатизація процесу підготовки видання розпочалася з видавничого процесу і стосується підготовки тексту. Запровадження фотоскладальних апаратів у видавничу справу викликало поширення цілого ряду термінів із частиною складних слів *фото*, що відповідає за значенням слову *фотографічна* (наприклад, «*фотоплівка*») або вказує на відношення до світла, дії світла («*фотоелемент*») [7, с. 800].

Винайдення електронних репродукційних систем кольороподілювачів-кольорокоректорів стало наступним кроком інформатизації (поява термінів «*кольорокалібрування*», «*кольороподіл*»). Видавничо-поліграфічна терміносистема збагатилася з впровадженням видавничих систем. Значна частина термінів із інформатики, обчислювальної техніки стали загальнонауковими (загальнотехнічними) та вузькоспеціальними терміни, що виникли внаслідок змін власне у редакційно-видавничому та друкарському процесі.

І. Огарков, досліджуючи структуру видавничої термінології, вдало, на наш погляд, зауважує, що терміни, притаманні інформаційним технологічним операціям, становлять наповнення терміносистем, термінополів й менш значущих об'єднань термінів. Дослідник видавничо-поліграфічної термінології наслідки інформатизації галузі та її вплив на терміносистему вбачає в:

- появі нових термінополів, підполів в межах згаданої терміносистеми;
- набутті нового змісту окремими термінами;
- зміні на рівні терміносистем, термінополів за рахунок того, що окремі технологічні операції звузилися або увійшли до складу інших технологічних операцій з підготовки видання;
- появі спільних складників у багатьох термінополях [1, с. 21].

Використання комп'ютера і програмного забезпечення викликана проникненням в поліграфію не тільки комп'ютерних технологій, а й термінологій комп'ютерної інформатики: «*альфа-канал*», «*файл*», «*інтерфейс*», «*інтернет-портал*», «*сервер*», «*месидж*», «*контент*», «*компілятор*», «*курсор*», «*трасування*», «*факс*», «*портал*», тощо. Саме комп'ютеризація видавничо-поліграфічної галузі спричинила потужній неологічний прилив англiцизмів, яка є наслідком англiзації комп'ютерної галузі, що, в свою чергу, спричинила широке використання англійських термінів фахівцями видавництва та друкарень, адже більшість комп'ютерних видавничих програм використовуються в англійському варіанті: «*брандмауер*», «*ангрейд*», «*маркер*», «*проксі-сервер*» тощо.

Великий вплив на введення інформаційно-комп'ютерних термінів у видавничо-поліграфічну терміносистему здійснили зміни у складі професій у галузі, адже інноваційні технології в ній запроваджували фахівці з таких галузей, як математика, інформатика, комп'ютерні технології. Введення багатослівних термінів зробило значний шар термінології видавців незручним. Прикладом може слугувати термін «*електронні системи для оброблення ілюстрацій*» [7, с. 219]. Сучасна лексика вимагає точних, зрозумілих, коротких назв процесів,

машин, пристроїв, матеріалів та їх властивостей, професій, тобто чіткої та однозначної професійної лексики, тому творення власних українських термінів є першочерговою потребою сучасної української видавничо-поліграфічної лексики.

Вплив інформатизації на УВПТ, крім стрімкої модернізації технологічних процесів, випередив модернізацію спеціальної підмови, що обслуговує видавничо-поліграфічну галузь, наповнивши її іншомовними запозиченнями. На нашу думку, це викликано відсутністю українських термінів та визначень у середовищі інформаційних та операційних програм, пов'язаних із комп'ютеризацією редакційно-видавничих процесів. Спроба створення українського відповідника призвела до термінологічної синонімії, невмотивованого калькування, порушення семантичної точності при термінуванні і, як наслідок, до «засилля» англіцизмів та русизмів, логіко-поняттєвих та мовних покрутів – до розхитування норм [3, с. 214].

Відбувається активна переорієнтація видавничо-поліграфічної справи на ринкові механізми функціонування, а саме кінець ХХ століття вплив у терміносистему видавців велику кількість нових термінів із економічної галузі. Сфера економіки й бізнесу продовжує бути одним із головних постачальників інновацій, які відображені такими термінами, як «*прайс-лист*», «*бартер*», «*тендер*», «*холдинг*», «*логістика рентабельність*», «*стагнація*», «*дилер*»; фінансові – «*трансфер*», «*диверсифікація*», «*чартист*», «*консорціум*», «*санація*», «*рефінансування*», «*валютизація*», «*спонсорування*», «*тонізація*». З юриспруденції надійшли такі терміни: «*офшор*», «*рейдерство*», «*тонізація*», «*чартер*», «*фрайчаза*». Зміни в суспільному житті відгукнулись такими термінами, як «*вето*», «*ратифікація*», «*лобіювання*», «*політехнологія*», засоби масової комунікації поповнили термінологічний простір термінами зі складником «*медіа*», «*мас-медіа*», «*медіа конвергенція*», соціологічними термінами – «*піарник*», «*тинейджер*». Чимало термінів із хімічної галузі поповнили видавничо-поліграфічну терміносистему, адже значна частка термінів, які містить видання – це терміни, тісно пов'язані зі спорідненими з поліграфією галузями промисловості, з виробництвом та властивостями паперу, друкарських фарб, лаків, фотоматеріалів – «*ламінування*», «*треппінгування*», «*термотрансферна технологія*». Терміносистема поповнилась також технічними термінами: «*процесор*», «*сервер*», «*сканер*», «*факс*», «*твейджер*», «*смартфон*». Із галузі мистецтва надійшли – «*бестселер*», «*трішлер*», «*кавер-версія*», «*графіті*».

Допомогу у фаховому мовленні як видавців, так і поліграфістів надають ряд лексикографічних видань. Це, насамперед, перекладні словники: «Англо-українсько-російський словник з інформатики, програмування, обчислювальної техніки» / уклад. Бартків А. (1995 р.), «Англо-український-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» / уклад. Коссак О., (1991 р.) та (1995 р.), «Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем. Англо-український словник» (2000 р.), Шевченко В.Е. «Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої і комп'ютерної термінології» (2006 р.), «Поліграфія та видавнича справа. Російсько-український тлумачний словник» / уклад. Б.В.Дурняк та ін. (2002 р.), «Російсько-український словник-довідник з інженерної графіки, дизайну та архітектури» / уклад. Є.А. Антонович та ін. (2001 р.) та ін.

Понад десяток українських науково-дослідних та навчальних закладів розробляють терміни та визначення, що тією чи іншою мірою стосуються поліграфії та видавничої справи. Серед них: Книжкова палата України ім. І.Федорова, Інститут механіки ім. С.П.Тимошенка НАН України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Українська академія друкарства, УКрНДІ поліграфічної промисловості ім. Т.Г.Шевченка, УКрНДІ стандартизації, сертифікації та інформатики, УКрНДІ целюлозно-паперової промисловості Асоціація «Надійність машин та споруд», Державний інститут соціально-економічних досліджень, ДержНДІ «Система», ЕКТІавтопром, Інститут прикладної інформатики, Інститут проблем математичних машин і систем, Інститут програмних систем, ГацНДІ дизайну, НДІ «Вектор», НДІ магнітних носіїв інформації, НДТІ приладобудування, НДПХімпром, НТУУ «КПІ», НУ «Львівська політехніка», УкрАсоціація в галузі систем автоматизованої ідентифікації та штрихового кодування «СканА» [8].

Новий етап у розвитку української науково-технічної термінології спричинений прийняттям закону про мови, визнанням статусу державної української мови (Закон про мови

1989 р. та Конституція України 1996 р., ст.10). Ці події викликали хвилю нових сил на ниві термінологічної лексикографії. Інтерес до проблеми термінології як з боку фахівців, так і з боку лінгвістів зумовлений практичними потребами: систематизація, упорядкування, уніфікація галузевих терміносистем, створення державних стандартів на терміни та визначення.

Упродовж останніх трьох десятиріч фахова мова видавців та поліграфістів бурхливо прореагувала великим обсягом нового лексичного матеріалу. Вдосконалення поліграфічних технологій із застосуванням комп'ютерного опрацювання текстової й графічної інформації потребує від усіх працівників цієї галузі широкого спектра професійних знань багатьох напрямів науки і техніки у їхньому взаємозв'язку. Якраз професійна мова сприяє порозумінню фахівців, бо вже усталена термінологія не перешкоджає взаєморозумінню професіоналів цієї галузі, а ось уведення нових термінів створює певні складності у спілкуванні, тому комп'ютерна термінологія, що має широке призначення, допоможе сучасним фахівцям досконало й якісно виконувати свою роботу.

Поступове урізноманітнення напрямів пізнання, розширення галузей застосування знань, значне вдосконалення технічної сфери діяльності людства, на думку І.П.Скорейко-Свірської, зумовили перебіг еволюційних процесів у науці, техніці й виробництві в їх безпосередньому, тісному зв'язку. Унаслідок встановлення відношень такого типу в розвитку науки й техніки дослідниця виокремлює такі етапи (фази):

1) перша фаза (кінець XVII – кінець XVIII ст.) – період інтенсивного розвитку техніки, її активне подальше використання в наукових експериментах і поступове утвердження механічної картини світу;

2) друга фаза (кінець XVIII – усе XIX ст.) – початок промислової революції, коли бурхливий розвиток техніки викликає гостру необхідність застосування наукових досягнень;

3) третя фаза (усе XX – поч. XXI ст.) – встановлення систематичного зв'язку між наукою та технікою. Саме в цей період відбувається злиття розвитку науки й техніки: керувати технікою без попередньо проведеного наукового дослідження та експериментування стає неможливо [4, с. 18].

На нашу думку, саме кінець XX – поч. XXI ст. став рушійним моментом новотворення видавничо-поліграфічних термінів та поповнення згаданої терміносистеми термінами з суміжних чи дотичних терміносистем, що збагатили і розширили її термінополя, з'явившись у фаховій мові видавничо-поліграфічної галузі.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок: лексичний запас мови поповнюватися різними способами, тому поява в українській мові значної кількості неологізмів – цілком закономірне явище, адже потреба в нових словах зумовлена як внутрішньомовними, так позамовними чинниками. Виявлення лінгвістичних форм відображення науково-технічного прогресу дає змогу встановити ступінь кореляції мовних і екстралінгвальних явищ у спеціальній мові видавців. Новолінгвістичні процеси, що відбуваються у видавничо-поліграфічній термінології (утворення багатокомпонентних термінологічних сполучень, різнотипних скорочених форм, явища синонімії, полісемії, інтернаціоналізації та інші), мають не тільки внутрішню основу, а й позамовну (екстралінгвальну) зумовленість, що є вагомим рушійним чинником поповнення мови видавничо-поліграфічної галузі.

Проаналізувавши вживання видавничо-поліграфічних термінів та їхні особливості в галузевих тлумачних та орфографічних словниках, а також їх стабільність використання у фаховій літературі, текстах періодичних видань, робимо висновок: нові українські терміни та визначення, які набули швидкого поширення в кінці XX – на початку XXI століття, перейшли з технічної та наукової галузі. Найактивнішим у цьому процесі є трансформація визначень термінів, пов'язаних зі зміною технологій, а також коректність вживання у фаховій літературі спрощених визначень, властивих вузькоспеціалізованій термінології. З аналізу термінів, запозичених із суміжних наук, видно активність процесу детермінологізації, що спричиняє активне поповнення видавничо-поліграфічної терміносистеми ззовні, а стрімка модернізація технологічного процесу випереджає модернізацію спеціальної підмови і це призводить до деструктивних явищ в мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агарков І. Структура видавничої термінології / Ігор Агарков // Друкарство. – 2000. – № 6. – С. 20 – 23.

2. Дудок Р.І. Проблеми значення та смислу терміна в гуманітарних науках : [монографія] / Роман Дудок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
3. Процик М.Р. Термінознавча компетенція як основа мовної культури сучасного видавця / Марія Романівна Процик // Поліграфія і видавнича справа : наук. тех. зб. – Львів, 2002. – Вип. 39. – С. 212-217.
4. Скорейко-Свірська І.П. Освоєння англomовних запозичень в українській науково-технічній термінології: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ірина Петрівна Скорейко-Свірська. – Тернопіль, 2009. – 209 с.
5. Солоіденко Г.І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : [монографія] / Галина Іванівна Солоіденко. – К. : НАН України. Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського, 2010. – 204 с.
6. Стратулат Н.В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н.В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 69–77.
7. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи [уклад. П.Киричок та ін.]. – К. : НТУУ «КПІ», 2011. – 896 с.
8. <http://printus.cjm.ua/Rassuzhdeniya-o-poligrafii/tlumachnij-slovník-z-vidavnichno-poligrafichno-spravi.html>

Медведь М. Нетерминологическое взаимодействие издательской и полиграфической отраслей и смежных с ней отраслей науки и техники.

В статье установлено пополнение новой украинской терминологии издательского дела и полиграфического производства неологизмами со смежных с ней отраслями науки и техники. Развитие издательско - полиграфической отрасли (совершенствование технологии, техники, материалов) вызывает большие изменения в системе терминов, называющих эти понятия. Конец XX - начало XXI века характеризуется как процесс технического переоснащения издательств и полиграфических предприятий, потому обусловлен многими факторами, прежде всего прогрессом техники и технологий, повышенными требованиями к качеству издательской, печатной и упаковочной продукции. Выявление лингвистических форм отражения научно - технического прогресса позволяет установить степень корреляции языковых и экстралингвистических явлений в специальном языке издателей. Самым активным в этом процессе является трансформация определений терминов, связанных с изменением технологий и технических средств. Формирование неологизмов современной украинской терминологии полиграфической промышленности и издательского дела является отражением внеязыковой действительности, связанной с современным этапом наиболее интенсивного развития полиграфического производства на базе научных разработок, технического обеспечения и компьютерных технологий. Из анализа терминов, заимствованных из смежных наук, видно активность процесса детерминологизации, что вызывает активное пополнение издательско - полиграфической терминосистемы.

Ключевые слова: издательско-полиграфическая терминология, неологизмы, термин, терминосистема, лексикография.

Medved M. Industry and Adjacent Fields of Science and Neo-terminology Interaction between Publishing Printing Technology.

The article sheds light on the issue of replenishing the Ukrainian terminology of publishing industry and printing with the neologisms from adjacent fields of science and engineering. The development of publishing and printing industry (advancing of technology, equipment, materials) leads to substantial changes in the system of terms referring to these notions. The end of 20th - beginning of 21st century period is characterized as a process of technical re-equipment of publishing houses and printing companies due to many factors, primarily the progress of engineering and technology, increasing expectation as for the quality of published, printed and packaging products. Identifying the linguistic forms of the technological progress reflection makes it possible to establish the degree of correlation of linguistic and extralinguistic phenomena in a special publishers' language. The most active in this process is the transformation of terms definitions, especially of the terms related to changes in technology and hardware. The formation of neologisms of modern Ukrainian printing and publishing terminology is a reflection of extra-linguistic reality, that is, associated with the current stage of the most intensive development of printing industry based on scientific research, technical support and computer technology. The analysis of terms borrowed from the related sciences shows the activeness of determinologization process. This process, in its turn, causes the intensive replenishment of publishing and printing terminology.

Key words: publishing-printing terminology, neologisms, term, term system, lexicography.